

Ось як оцінював боротьбу тих років за створення суверенної Української держави професор Йоркського університету у Торонто (Канада) Орест Субтельний: «На відміну від східноукраїнських урядів ЗУНР чітко і швидко створила свій державний апарат... Галичани не займалися поширеними на сході радикальними експериментами... Незважаючи на запеклу війну, яку нав'язали західноукраїнській державі, їй вдалося забезпечувати на своїй території стабільність і порядок... Чи не найбільш вражаючим організаторським досягненням західноукраїнського уряду стала Галицька армія».

Література

1. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія. – Івано – Франківськ: «Сіверія», 2001.
2. *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Історія ЗУНР. – Львів: «Олір», 1995.
3. *Субтельний О.* Україна. Історія. – Київ: «Либідь», 1991.
4. *Тищик Б. Й.* Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. – Львів: «Тріада плюс», 2004.

АКТ СОБОРНОСТІ 1919 РОКУ: СПРОБА ЮРИДИЧНОГО АНАЛІЗУ

Ігор Борисович Усенко

*кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
(м. Київ)*

Знаменна подія нашої історії, яка здебільшого відома під назвою «Акт злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки 22 січня 1919 р.» або «**Акт соборності 1919 року**» для глибшого усвідомлення її суті і значення, вимагає не лише історичних та політичних, а й деяких суто юридичних оцінок.

По-перше, оскільки слово «акт» багатозначне, то слід з'ясувати, що ж саме ми називаємо Актом злуки або Актом соборності. Всупереч поширеній неправильній думці – це не є юридичний документ, однотипний за юридичною формою з Актом проголошення незалежності України. У цьому разі йдеться, як визначають найавторитетніші енциклопедичні довідники, про «політико-правове об'єднання УНР та ЗУНР в одну Українську державу, урочисто проголошене Директорією УНР 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві» [1] або про «урочисту подію на Софійському майдані в Києві 22 січня 1919 р., яка символізувала об'єднання УНР із ЗУНР в єдину державу» [2]. Отже, під Актом у цьому контексті слід розуміти не юридичний документ, а певну урочисту процедуру, і словосполучення на зразок «схвалення Акту злуки», «затвердження Акту злуки», «підписання Акту злуки», «ратифікація Акту злуки», «денонсація Акту злуки», якими рясніє сучасна література, є абсолютно некоректними.

По-друге, оскільки, як вже зрозуміло, не було єдиного документу, який можна було б назвати Актом злуки, то постає питання, який саме комплекс документів закріпив політико-правове об'єднання УНР та ЗУНР.

Історично першим тут був Передвступний договір від 1 грудня 1918 р., укладений у Фастові між Директорією УНР з одного боку та «повновласниками» Ради Державних Секретарів ЗУНР з другого боку. Оскільки Директорія визначалася тут як «правительство» УНР (це було ще до створення Ради Народних Міністрів УНР), а Рада Державних Секретарів аналогічно розглядалася як уряд ЗУНР, то Передвступний договір мав відповідно до усталеної міжнародно-правової практики одержати згоду на обов'язковість (бути ратифікованим) вищими представницькими органами (верховною владою) УНР і ЗУНР.

3 січня 1919 р. у Станіславі була прийнята Ухвала Української Національної Ради ЗУНР, яка затвердила Передвступний договір. А в Києві Директорія Української Народної Республіки 22 січня 1919 р. прийняла Універсал, в якому Передвступний договір не

згадувався, але було ухвалено «злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3 січня 1919 р.». На нашу думку, оскільки Директорія в цей час вже розглядалася як вищий орган влади УНР революційного часу, відтоді договір між УНР і ЗУНР можна вважати юридично укладеним і ніякої додаткової ратифікації він загалом вже не потребував. На цьому слід наголосити, оскільки існує думка, що без ратифікації Всеукраїнськими установчими зборами Акт злуки символізував не юридично значущий договір, а лише певну декларацію намірів.

Водночас дискусійним залишається питання, чи слід вважати Передвступний договір таким, що зберіг чинність, чи його вже повністю замінили Ухвала від 3 січня 1919 р. Третє проблемне питання полягає у з'ясуванні аутентичних текстів усіх складових договору. І тут дослідників чекають деякі несподіванки.

Передусім з прикрістю доводиться констатувати, що не виявлено тексту Передвступного договору, оприлюдненого в офіційних джерелах. Цей договір сучасними дослідниками і публікаторами цитується виключно за текстами, вміщеними у працях В. К. Винниченка [3] та М. М. Лозинського [4]. Немає сумнівів у компетентності і сумлінності згаданих авторів, але їх праці не є офіційним джерелом публікації таких державних документів і не можна гарантувати відсутність в текстах тих чи інших редакційних правок або навіть друкарських помилок. До речі, чимало сучасних науковців посилаються навіть не безпосередньо на В. К. Винниченка, а на збірник «Конституційні акти України 1917–1920», в якому при передруці з «Відродження нації» допущено деякі незначні відступи від оригіналу і вказані неправильні сторінки у посиланні [5].

Ухвала Української Національної Ради ЗУНР від 3 січня 1919 р. була оприлюднена в офіційному виданні Західної області Української Народної Республіки [6]. Утім, вивчення всієї сукупності документів і обставин призводить до думки, що на Софійському майдані зачитувався власне не текст цієї ухвали, а дещо інший документ – Звернення президії Української Національної Ради і Ради Державних

Секретарів Західноукраїнської Народної Республіки до Директорії УНР від 16 січня 1919 р., в якому близько до тексту переповідався зміст ухвали від 3 січня 1919 р. Цей документ з належними підписами і печаткою зберігся до нашого часу [7].

І нарешті, Універсал Директорії УНР від 22 січня 1919 р. був офіційно оприлюднений у газеті «Нова Рада» [8]. Є й архівний примірник цього документу з відповідними підписами і печаткою, який зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України [9]. В науковому обігу існує також ще щонайменше два тексти цього документу. Відомі дослідники М. Р. Литвин і К. С. Науменко у своїй монографії опублікували, за їх твердженням, текст на підставі оригіналу Універсалу, але посилаються на інший фонд того ж архіву (ф. 118, оп. 1, спр. 5, арк. 5) [10]. А упорядники фундаментального двотомника документів доби Директорії обрали чомусь для публікації з цього ж архіву текст незасвідченої копії документа (Ф. 1429, оп. 1, спр. 4, арк. 61–61зв.) [11]. І всі ці чотири тексти містять певні редакційні відмінності. При чому йдеться не лише про написання певних слів то з малої, то з великої літери, особливості орфографії тощо. Є й розходження змістовного характеру. Так, в одних документах зазначена «Угорська Русь», в інших «Угорська Україна». Є три варіанти написання назви колишньої держави у другому реченні Універсалу: «Австро-Угорська імперія», «Австрійська Угорська імперія» і «Австрійська імперія». В тому числі розходяться між собою текст офіційної публікації і архівний оригінал. І, чесно кажучи, не зовсім ясно, який з цих текстів слід вважати «автентичнішим».

Проте більш-менш впевнено можна стверджувати, що безпосередньо на Софійському майдані зачитувалися Звернення від 16 січня і Універсал від 22 січня в текстах з належними підписами і печатками. В урочистому прилюдному оголошенні змісту згаданих документів і полягав власне «Акт соборності».

Ще одне проблема виникає у зв'язку з винесенням справи про «злуку» на вирішення Трудового конгресу України. Не зовсім

зрозуміло, з яких міркувань це було зроблено, якщо загалом договір, затверджений Українською народною радою ЗУНР і Директорією УНР як органами верховної влади, не потребував якогось додаткового затвердження. Висловимо версію, що легітимність Універсалу Директорії від 22 січня 1919 р. могла викликати певні сумніви у сучасників, оскільки Директорія не мала широкого представницького характеру і вважалася тимчасовим органом до скликання Трудового конгресу України, а проголошення соборності України майже збіглося в часі з початком роботи Конгресу. Крім того, у цю добу додаткове затвердження злуки ще й органом установчої влади, навіть якщо в цьому і не було юридичної потреби, з політичного боку виглядало цілком не зайвим.

Утім все, що стосується фіксації рішень конгресу, для юриста суцільна проблема. Офіційних протоколів немає, у джерелах серйозні розходження навіть у датах. Так, одні автори пишуть, що Конгрес почав роботу 22 січня, а інші, що 23 січня. Є повідомлення газети «Республіка» від 4 лютого 1919 р. про «продовження першого засідання з дня 23 січня», під час якого «голова президії С.Вітик ставить сам акт злуки під голосування» [12]. Поруч з цим в Універсалі Конгресу Трудового народу УНР від 28 січня 1919 р. можна прочитати, що акт з'єднання з Наддністрянською Україною було затверджено «на першому засіданні 24 січня» [13]. І, крім цієї згадки в Універсалі від 28 січня, більше про «злуку» немає жодного документу конгресу. Тому про те, які саме юридичні формули там застосовувалися, можна лише здогадуватися. Не можна навіть з'ясувати, що саме затверджувалося: сама «злука» як певний результат, Універсал Директорії УНР від 22 січня 1919 р. чи, як вважають деякі автори, одночасно і згаданий Універсал, і Ухвала Української Народної Ради ЗУНР від 3 січня 1919 р.

Наступна проблема полягає в юридичній характеристиці форми державного устрою новоутвореної держави. Звернення до тексту документів, що склали договір між УНР і ЗУНР дозволяє зробити висновок, що де-юре була утворена унітарна держава, але з певною

автономією для західноукраїнських земель. Де-факто ж існувало два владних режими, відносини між якими мали конфедеративний характер, але які поступово інтегрували свої державно-правові системи (військову сферу, фінанси, зовнішню політику тощо).

На завершення слід розглянути питання про юридичну долю цього договору. 16–17 липня 1919 р. органи влади ЗО УНР покинули галицьку землю. Низка дослідників вважає, що відтоді де-факто єдина держава перестала існувати. Втім іноземна окупація, як відомо, юридично не припиняє державності і, як видається, чинності договору цей факт ніяк не зашкодив..

Юридичний розрив між наддніпрянськими і наддністрянськими діями відбувся після того, як 2 грудня 1919 р. делегація УНР на переговорах з Польщею у Варшаві офіційно погодилася відступити Другій Речі Посполитій Східну Галичину. Деякі дослідники звертають увагу на те, що 20 грудня 1919 р. (іноді називають інші дати) лідер західноукраїнців зібрав у Відні провідних державних діячів (передусім наявних членів Української Національної Ради). На цьому зібранні нібито було вирішено денонсувати договір про злуку з Українською Народною Республікою [14]. Юридичний статус цього зібрання не зовсім ясний. Чи було воно компетентне приймати такі рішення теж судити важко. Фактично відтоді західноукраїнці знову стали вживати назву «Західноукраїнська Народна Республіка» замість «Західна область УНР», як практикувалося після 22 січня 1919 р. Офіційних протоколів чи рішень, тобто першоджерел рішень, цієї наради не було оприлюднено. Не віднайдені вони, наскільки нам відомо, і донині. Водночас 6 січня 1920 р. було опубліковано повідомлення («комунікат») про згадану нараду, в якому не було чіткого підтвердження денонсації договору, а навпроти, за оцінкою багатьох дослідників, йшлося про збереження стратегічного курсу на соборність України [15]. З усього цього доводиться зробити висновок, що наявних історичних джерел недостатньо для юридичного аналізу ситуації і питання про можливу денонсацію договору залишається відкритим.

Література:

1. *Капелюшний В. П.* Акт злуки УНР і ЗУНР // Енциклопедія сучасної України. Т. 1. – К., 2001. С. 313.
2. *Скрипнюк О. В.* Акт соборності УНР і ЗУНР // Юридична енциклопедія. Т.1. – К.,1998. – С. 77–78.
3. *Винниченко В. К.* Відродження нації. Частина III. Репринтне відтворення видання 1920 року. – К., 1990. С. 154–156.
4. *Лозинський М. М.* Галичина в рр. 1918–1920. Прага, 1922. – С. 67.
5. Конституційні акти України 1917–1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – С. 108–109.
6. Вістник державних законів і розпорядків Західної області Української Народної Республіки. Вип. 1. 1919, 31 січн. – С. 1.
7. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 5, арк. 1.
8. Нова Рада. 1919, 11(24) січн., № 16.
9. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 5, арк. 5.
10. *Литвин М. Р., Науменко К. С.* Історія ЗУНР. Львів, 1995. – С. 133–134.
11. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920. Документи і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Том 2 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К., 2006. – С. 441.
12. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Т. 2. Івано-Франківськ, 2001. – С. 176.
13. Вістник УНР. 1919, 7 лют
14. *Любінець І., Чануга С.* Скасування акту злуки ЗУНР і УНР // Міжнар. наук. конф, присвячена 75 річчю ЗУНР.1–3 лист. 1993. Івано-Франківськ, 1993. – С. 85–86.
15. Український прапор. 1919, 6 січн.